

МАКТАБГАЧА КАТТА YOSHDA GI BOLALARDA HAYOT XAVFSIZLIGI KO'NIKMALARINI SHAKILLANTIRISH MEHANIZMI

Muratova Munavvar O'rol qizi

Nizomiy nomidagi TDPU Maktabgacha ta'lim fakulteti

Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrasi o'qituvchisi

E-mail: munavvarmuratova1@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Maktabgacha yoshdagi bolalarda sog'lom turmush tarzini shakillantirish, hayot xavfsizligi ko'nikmalarini shakillantirish hamda bugungi kunning dolzarb muammolaridan biri sanalgan bolalarga nisbatan turli ko'rinishdagi zo'ravonliklarning oldini olishga qaratilgan chora tadbirlarni o'zida aks ettirgan. Maktabgacha ta'lim tashkilotida xavfsiz muhitni yaratish, oilada uyda bolaning xavfsizligini ta'minlashga yordam berish, maktabgacha yoshdagi bolalarda xavfsizlik madaniyatini shakillantirishga qaratilgan ta'lim faoliyatini tashkil etish muhim masalalardan biri hisoblanadi.

Kalit so'zlar: MTT, tarbiyachi, tarbiyalanuvchi, pedagog, oila, hamkorlik, xavfsizlik, qoida, sog'lom turmush tarzi, pedagogik muommo, ko'nikma, psixologik xavfsizlik, gigiyena.

Mehanizm of shaping life safety skills in children of preschool kata age

Annotation: This article reflects measures aimed at shaping a healthy lifestyle in preschool children, shaping life safety skills, and preventing various forms of violence against children who are considered one of the pressing problems of today. One of the important issues is the creation of a safe environment in a preschool educational organization, helping to ensure the safety of the child at home in the family, and the organization of educational activities aimed at shaping the culture of safety in preschool children.

Key words: MTT, educator, educator, educator, family, cooperation, security, rule, healthy lifestyle, pedagogical attitude, skills, psychological security, hygiene.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida xavfsiz muhitni yaratish, oilada uyda bolaning xavfsizligini ta'minlashga yordam berish, maktabgacha yoshdagi bolalarda xavfsizlik madaniyatini shakillantirishga qaratilgan ta'lim faoliyatini tashkil etish muhim masalalardan biri hisoblanadi. Xavfsizlik madaniyatini shakillantirish pedagogdan bolalarni madaniy qadiryatlar bilan tanishtirish qonuniyatlarini anglab yetishi va tushunishni talab qiladi.

Xavfsizlik madaniyatini tarbiyalash jamiyatda qabul qilingan me'yorlar va qadriyatlarni, shu jumladan:

- axloqiy va axloqiy qadriyatlarni o'zlashtirishga qaratilgan bo'lishi kerak;
- bolalarda o'z harakatlarining mustaqilligi, maqsadga muvofiqligi va o'zini o'zi tartibga solishni tarbiyalash;
- kundalik hayotda, jamiyatda, tabiatda xavfsiz xulq-atvor asoslarini shakllantirish;
- ijtimoiy va hissiy intellektni, hissiy sezgirlikni, hamdardlikni rivojlantirish;
- tengdoshlar bilan birgalikdagi faoliyatga tayyorlikni shakllantirish;
- oilasiga va bolalar va kattalar jamoasiga, turli xil mehnat va ijod turlariga hurmat va hissiyotlarni tarbiyalash.

Bolalarni o'qitishning mazmuni va usullarini tanlashda muhim omil bu xavf manbalari va bolalarning maktabgacha yoshdagi bolalarning o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liq xavfli vaziyatlarga tushib qolish sabablarini bilishdir. Ular orasida quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Anatomik va fiziologik xususiyatlar: bolalarning bo'yi kichik, shuning uchun ular kichik ko'rish burchagiga, kichik ko'rish maydoniga ega; 7 yoshgacha bolalar tovushning yo'nalishi va manbasini aniqlashda qiyinchiliklarga duch kelishadi, ular ko'zlarini yaqin ob'ektlardan uzoq ob'ektlarga va aksincha tarjima qila olmaydilar.

2. Xulq-atvoringizni boshqarishda qiyinchiliklar (xatti-harakatlarning impulsivligi): bu o'zboshimchalik bilan tartibga solish, o'zini o'zi boshqarishning yuqori darajasi bilan bog'liq, buning natijasida harakatlar ko'pincha hissiyotlar ta'siri ostida amalga oshiriladi.

3. Jismoniy faollikning oshishi: impulsiv xatti-harakatlar, hissiyot va qiziqish bilan birgalikda, kattalar tomonidan nazorat qilinmasa, bolalarning xavfli vaziyatlarga tushishiga olib kelishi mumkin.

4. Qo'rquv hissi: maktabgacha yoshdagi ko'plab muammoli vaziyatlarning sababi; shu bilan birga, "hech narsadan qo'rqmaydigan" bolalar ham, hayoti "qo'rquvga to'lgan" maktabgacha yoshdagi bolalar ham xavf ostida.

5. Bolalarning kattalarning reaksiyalariga nisbatan reaksiyalari sekinlashadi: masalan, kattalar piyodasida vaziyatni idrok etish, uni ko'rib chiqish, qaror qabul qilish va harakat qilish uchun taxminan 0,8 soniya vaqt ketadi; buning uchun bolaga 3-4 soniya kerak bo'ladi.

6. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun diqqatni bir ob'ektdan ikkinchisiga taqsimlash va almashtirish qiyin, odatda u faqat o'ziga xos harakatlarga qaratilgan; bolalar o'zlari qiziqtirgan tovushlarga javob berishadi.

7. Bolalar texnogen, tabiiy va ijtimoiy muhitning barcha mumkin bo'lgan xavflarini eslab qolishlari va (yoki) oldindan bilishlari mumkin; bola o'z xatti-harakatlarining mumkin bo'lgan oqibatlarini tushunmaydi va bashorat qilmaydi, potentsial xavfni ko'rmaydi, ob'ektlarning haqiqiy xususiyatlarini bilmaydi, hayot va o'yin vaziyatlarini ajratmaydi.

8. Bolalarning o'zini o'zi qadrlashining etishmasligi, ularning imkoniyatlarini qayta baholash: kattalar tomonidan noto'g'ri ta'lim taktikalarini tanlash bilan bog'liq; ota-onalar bolalarning o'zini o'zi qadrlashini shakllantirishga eng muhim ta'sir ko'rsatadi.

9. Voyaga etish istagi bolaning yangi vazifalarni bajarishga harakat qilishiga, ilgari bajarilgan qoidalarni buzishiga, kattalarning so'rovlari va izohlariga javob bermasligiga, ularga berilgan va'dalarni bajarmasligiga olib keladi. Shunday qilib, maktabgacha yoshdagi bolalar xavfli vaziyatni etarli darajada baholash, tanqidiy vaziyatlarga tushib qolish oqibatlarini oldini olish yoki engish uchun jismoniy intellektual imkoniyatlarga ega emaslar. Shuning uchun, xavfsiz hayotga tayyorlikni shakllantirish, bolaning mustaqilligini rivojlantirish, bolalarning tasavvurini va ijodini rag'batlantirish, bolalarning xavfsiz xulq — atvor ko'nikmalarini shakllantirishdagi asosiy narsa kattalarning shaxsiy namunasi. Xavfsizlik madaniyatini shakllantirishda ota-onalar bilan ishlash juda muhim o'rin tutadi. Ota-onalarni xavfsizlik madaniyatini tarbiyalash jarayoni bilan bog'liq asosiy tushunchalar, maktabgacha yoshdagi bolalarning yosh xususiyatlari, potentsial xavf toifalari, bolaning hayotida xavfsizlikka bo'lgan ehtiyojning o'rni va uni ta'minlashda kattalarning roli, jismoniy va psixologik xavfsizlik shartlari bilan tanishtirish kerak. Ota-onalar uchun xavfsizlik madaniyatining o'z darajasini baholashni o'rganish, uni oshirish yo'llarini topish, bolalarni tarbiyalashning samarali taktikasi va usullarini o'zlashtirish, farzandining individual xususiyatlarini aniqlash va kelajakda ularga e'tibor qaratish muhimdir.

Taniqli rus psixologlari L.S.Vygotskiy, D.B.Elkonin, A.N.Leontiev tadqiqotlariga ko'ra bolalarning rivojlanishi, uning shaxsiyatini shakllantirish shartlari va jarayoni haqidagi tushunchalarning ahamiyati saqlanib qolmoqda. Bolaning rivojlanishidagi ijtimoiy vaziyatning eng muhim sohasi bu oila. Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasida juda tez sifat o'zgarishlari boshlanadi. Asosan, shu davrdan boshlab bolaning mustaqil faoliyati kuchaya

boshlaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalarga beriladigan tarbiya, ularning murakkab harakatlarini o'zlashtirish, elementar gigyena, madaniy va mehnat malakalarini shakillantirib, nutqni rivojlantirish hamda ijtimoiy ahloq va estetik didning dastlabki kurtaklari hosil qilishga qaratilishi lozim.

Mashhur rus pedagogi Lesgaftning fikricha, insonning maktabgacha yosh davri shunday bir bosqichki, bu davrda bola xarakter xislatlarning namunalari shakillanib, axloqiy xarakterning yuzaga keladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ko'zga tashlanib turadigan xususiyatlaridan biri, ularning harakatchanligi va taqlidchanligidir. Kattalar va tengdoshlari bilan bo'lgan munosabat orqali bola axloqiy me'yorlari, kishilarni anglashi, shuningdek, ijobiy va salbiy munosabatlar bilan tanisha boshlaydi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ehtiyojlari va qiziqishlari jadal ravishda ortib boradi. Bu davrda bolalar hayotida va ularning psixik jihatidan o'sishida qiziqishning roli kattadir, qiziqish xuddi ehtiyoj kabi, bolani biror faoliyatga undovchi omillardan biri bo'lib hizmat qiladi. Bola bilishga tashnaligidan atrofdagi o'zining xaddi sig'adigan narsalar bilangina emas, balki kattalar uchun mansub bo'lgan, o'zining kuchi ham yetmaydigan, xaddi sig'maydigan narsalar bilan amaliy munosabatda bo'lishga intiladi. Masalan: bola avtomashinani yoki tramvayni o'zi haydagisi, haqiqiy otga minib yurgisi, uchuvchi bo'lib, samolyotda uchgisi va rostakam militsioner bo'lgisi keladi. Tabiiyki, bola o'zidagi bunday ehtiyojlarning birontasini ham haqiqiy yo'l bilan qondira olmaydi. Bu o'rinda savol tuglladi. Bolalarning tobora ortib borayotgan turli ehtiyojlari bilan ularning tor imkoniyatlari o'rtasidagi qarama-qarshilik qanday yo'l bilan hal qilinadi? Bu qarama-qarshilik faqatgina birgina faoliyat orqali, ya'ni, bolaning o'yin faoliyati orqaligina hal qilinishi mumkin. Buni quyidagicha izohlab berish mumkin:

- birinchidan, bolalarning o'yin faoliyati qandaydir moddiy mashg'ulot ishlab chiqarishga qaratilgan faoliyat emas. Shuning uchun bolalarni o'yinga undovchi sabab, (motiv) kelib chiqadigan natija bilan emas, balki shu o'yin jarayonidagi turli harakatlarning mazmuniga bog'liqdir;

ikkinchidan, bolalar o'yin jarayonida o'z ixtiyorlaridagi narsalarni, o'zlarini qiziqtirgan, ammo kattalargagina mansub bo'lgan narsalarga aylantirib, xohlaganlaricha erkin faoliyatda bo'ladilar. Bolalarning o'yin faoliyatlari ularning jismoniy va psixik jihatdan garmonik ravishda rivojlanishi uchun birdan-bir vositadir.

O'yin bolalar hayotida shunday ko'p qirrali faoliyatki, unda kattalarga mansub bo'lgan mehnat ham, turli narsalar haqida tafakkur qilish, xomxayol surish, dam

olish va xushchaqchaqlik jarayonlarining barchasi o'yin faoliyatida aniq bo'ladi. Shuni ham ta'kidlab o'tish kerakki, o'yin faqat tashqi muhitdagi narsa hodisalarni bilish vositasigina emas, balki qudratli tarbiya vositasi hamdir. Ijodiy va sujetli o'yinlarda bolalarning barcha psixik jarayonlari bilan birgalikda ularning individual xususiyatlari ham shakllana. Demak, Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiya ishlarining muvaffaqiyati ko'p jihatdan bolalarning o'yin faoliyatlarini maqsadga muvofiq tashkil qila bilishga bog'liqdir. Shunday qilib, o'yin bolalar xayoli tomonidan yaratilgan narsa emas, aksincha, bolalar xayolining o'zi, o'yin davomida yuzaga kelib, rivojlanadigan psixik jarayondir. Shuni ham ta'kidlash joizki, fan-texnika mislsiz rivojlanayotgan hozirgi davrda hayratda qoldiradigan narsalar bolalarga go'yo, bir mo'jizadek ko'rinadi. Natijada ular ham o'zlarining turli o'yinlari jarayonida o'xshatma qilib, har xil xayoliy narsalarni o'ylab topadilar (uchar ot, odam mashina, gapiradigan daraxt kabilar). Bundan tashqari, bolalarning turli xayoliy narsalarni o'ylab chiqarishlari yana shuni anglatadi-ki, ular o'zlarining turli o'yin faoliyatlarida faqat atroflaridagi bor narsalarni emas, balki ayni chog'da ehtiyojlarini ham aks ettiradilar. Bolalarning o'yin faoliyatlarida turli xayoliy va afsonaviy obrazlarni yaratishlari odamning (shu jumladan, bolalarning ham) tashqi muhitdagi narsa va hodisalarni aks ettirish passiv jarayoni emas, balki faol, ijodiy yaratuvchanlik jarayoni ekanligidan dalolat beradi. Bolalar o'yin faoliyatining yana bir xususiyati bu o'yin jarayonida bolaning qiladigan xatti-harakatlari va bajaradigan rollarining ko'pincha umumiylik xarakteriga ega bolishidir. Buni shunday tushunish kerakki, bola o'zining turli-tuman o'yinlarida faqat o'ziga tanish bo'lgan yolg'iz bir haydovchining, vrachning, militsionerning, tarbiyachining, uchuvchining xatti-harakatlarinigina emas, balki umuman shaydovchilarning, vrachlarning, tarbiyachilarning hamda uchuvchilarning xatti-harakatlarini aks ettiradi.

Maktabgacha kata yoshdagi bolalar xavfsizligini ta'minlashda ularning hayotiga ta'sir etuvchi tashqi omil va vositlarga befarq bo'lishimiz bola hayotini xavf ostida qoldirishimizga sabab bo'lib qolishi mumkin. Shu sababli biz kattalar doim ogohlikni yo'qotmasligimiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Anoxina L. A. "Maktabgacha yoshdagi bolalarda xavfsizlik madaniyatini shakllantirish xususiyatlari" uslubiy tavsiya.
2. "Madaniy va tarixiy psixologiya" jurnali. 2017 yil. 4-5 b.

3. Z.T.Nishanova, N.G.Kamilova, D.U.Abdullayeva, M.X.Xolnazarova RIVOJLANISH PSIXOLOGIYASI. PEDAGOGIK PSIXOLOGIYA Toshkent – 2018 251-252 b.
4. Yakubova, Z. Z. (2022, October). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA BOLANING RIVOJLANISHI VA TARBIYASIGA PROFESSIONAL YORDAM KO 'RSATISHDA OILA, MAHALLA VA MAKTAB BILAN HAMKORLIK ISHLARI. In *INTERNATIONAL CONFERENCES* (Vol. 1, No. 8, pp. 68-73).
5. Yakubova, Z. Z. (2023). MILLIY TARBIYA ASOSIDA BOLA SHAXSINI RIVOJLANTIRISHDA OILA, MAXALLA VA MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLAR HAMKORLIGI. *GOLDEN BRAIN*, 1(15), 141-147.
6. Muratova M. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA OTA-ONALARNI TA'LIM TARBIYAVIY JARAYONDA FAOL ISHTIROKINI TA'MINLASHNING AMALIYOTDAGI HOLATI //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. В7. – С. 1091-1096.